

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУМЕНКОВА Світлана Валентинівна



УДК 339.187.62 (477)

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕСУРСОВИДОБУВНИХ ГАЛУЗЯХ

Спеціальність 08.04.01 - фінанси, грошовий обіг і кредит

Автореферат дисертації на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук

Харків - 1997



Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українській академії банківської справи Міністерства освіти України

Науковий консультант - доктор економічних наук, професор Єпіфанов Анатолій Олександрович, Українська академія банківської справи, ректор

Офіційні опоненти - доктор економічних наук, професор Заруба Олександр Данилович, Національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри грошового обігу

доктор економічних наук, професор Москаленко Володимир Петрович, АТ "Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе", начальник відділу економіки

доктор економічних наук, доцент Сало Іван Васильович, Сумське обласне управління Національного банку України, начальник управління

Провідна установа - Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, м. Київ

Захист відбудеться "5" середня 1997 р. о 15¹⁵ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01 Харківського державного університету за адресою: 310077, м. Харків, пл. Свободи, 4, ауд. V-67.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Харківського державного університету за адресою: 310077, м. Харків, пл. Свободи, 4.

Автореферат розісланий "1" листопада 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. М. Соболев

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження

В умовах структурної перебудови економіки і подолання кризових явищ виключно важливого значення набуває необхідність реформування ресурсовидобувних галузей економіки нашої країни на основі застосування ринкових важелів і, перш за все, механізмів фінансового забезпечення відтворювальних процесів.

Актуальність теми дисертації обумовлена необхідністю розширення та зміцнення мінерально-сировинної бази України, вдосконалення фінансово-кредитної, бюджетно-податкової і цінової політики, що здійснюються в ресурсовидобувних галузях, стимулювання залучення іноземних інвестицій та вдосконалення організаційно-правових форм і фінансових умов участі іноземного капіталу в розвитку ресурсовидобувних галузей та їх технічному переоснащенні, пошуку нових напрямків диверсифікації інвестиційних джерел для структурної перебудови.

Актуальність питань зміцнення мінерально-сировинного комплексу знайшла своє відображення в затверджених Національних програмах: "Нафта і газ України до 2010 року", "Мінерально-сировинна база України до 2005 року", "Трубопровідний транспорт України"; Національній енергетичній програмі; Національній програмі з енергозбереження, Базовій концепції енергетичної політики Росії і України, "Основних напрямках реформування нафтогазового комплексу України", постановках Кабінету Міністрів України.

Масштабність структурних перетворень у ресурсовидобувних галузях потребує значних фінансових витрат. Ось чому однією з центральних тем проведеного дослідження є проблема ефективності державної політики, спрямованої на мобілізацію коштів для ресурсовидобувних галузей, в першу чергу, нафтогазового комплексу.

Особливе місце в системі фінансового забезпечення здійснюваних перетворень належить фінансово-бюджетним важелям. У сучасних умовах бюджетне фінансування, як найважливіше джерело фінансової підтримки ресурсовидобувних галузей, віддзеркалює не лише слабкість інвестиційної складової відтворювальних процесів на макrorівні, але й деформовану структуру та спрямованість фінансових потоків.

Слід зазначити, що ціла низка проблем, пов'язаних із особливостями державної політики в ресурсовидобувних галузях, є темою досить гострої полеміки. Це, насамперед, стосується питань регулювання цін на енергоносії, стягнення рентних платежів; особливостей процесів приватизації і формування холдингових об'єднань; перспективи ство-

рення в Україні нафтогазової біржі; реформування організаційної структури нафтогазового комплексу; вдосконалення організаційно-правових форм контрактних угод і фінансових умов залучення іноземного капіталу до освоєння надр та ін.

Реалізація інвестиційних проектів і програм, пов'язаних із освоєнням нових родовищ, технічним переозброєнням ресурсовидобувних підприємств потребує підвищення ролі банківських формувань у фінансовому забезпеченні здійснюваних перетворень. Ось чому особливості інституціонального розвитку банківського сектора, що визначають його перспективну стійкість і створюють необхідні стимули для довгострокового інвестування, постають ще одним важливим напрямком дослідження.

Особлива актуальність і практична значимість порушених питань обумовили вибір теми дослідження, спрямованість аналізу і структури роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Наукові результати, теоретичні положення та висновки дослідження були використані при виконанні науково-дослідних і госпрозрахункових тем: "Розробити і економічно обґрунтувати рекомендації по вдосконаленню організації виробництва, праці і управління в умовах інтенсифікації виробництва" (номер державної реєстрації 01870072941); "Стан і перспективи розвитку ринку цінних паперів у Сумській області" (номер державної реєстрації 01944022804); "Розвиток підприємницьких зон на основі сервісних і переробних підприємств" (номер державної реєстрації 05933044705); "Державне регулювання ринкових відносин в Україні" (номер державної реєстрації ДРІА. 01008714 Р); а також госпрозрахункової теми "Розробка рекомендацій по лізингових угодах" (№1-96 від 01.10.96).

Мета і задачі дослідження

Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування конкретних напрямків фінансового забезпечення відтворювальних процесів у ресурсовидобувних галузях на основі вдосконалення структури фінансових потоків, розробки рекомендацій щодо інвестиційного забезпечення програм розвитку і зміцнення мінерально-сировинної бази та вдосконалення структури нафтогазового комплексу.

У відповідності до поставленої мети були визначені такі завдання:

- ♦ розкрити значення природоресурсної складової як фактора формування стратегічної спрямованості соціально-економічного розвитку і визначити особливості її впливу на формування довгострокової стратегії структурного реформування економіки;

- ◆ оцінити ефективність регулювання відтворювальних процесів у ресурсовидобувних галузях, виходячи із ступеня узгодженості здійснюваної фінансово-кредитної, бюджетно-податкової та цінової політики;
- ◆ здійснити порівняльний аналіз організаційно-правових форм участі іноземного капіталу в розробці природних ресурсів, внести пропозиції щодо вдосконалення правового механізму залучення іноземних інвестицій в галузі мінерально-сировинного комплексу;
- ◆ визначити роль і форми участі інвестиційних банків у організації проектного фінансування в галузях, пов'язаних із освоєнням надр;
- ◆ проаналізувати причини демонетизації економіки і дезорієнтації інвестиційного процесу та розробити рекомендації щодо вдосконалення його спрямованості в нафтогазовому комплексі;
- ◆ провести порівняльний аналіз схем реформування нафтогазового комплексу і внести конкретні пропозиції щодо вдосконалення його організаційної структури.

Наукова новизна результатів дослідження:

- ◆ досліджені найважливіші складові фінансового забезпечення відтворювальних процесів у ресурсовидобувних галузях на основі аналізу бюджетно-податкової, кредитної і цінової політики та визначені головні чинники, що обумовлюють деформовану структуру і спрямованість галузевих фінансових потоків;
- ◆ внесені пропозиції щодо вдосконалення формування і використання коштів державного бюджету для фінансової підтримки ресурсовидобувних галузей з метою посилення адресної спрямованості інвестиційного процесу;
- ◆ запропоновані нові форми залучення коштів для довгострокового інвестування в реальний сектор економіки шляхом випуску сек'юритизованих цінних паперів;
- ◆ розроблена методика розрахунку прогнозного обсягу грошової маси для забезпечення збалансованості грошового ринку і вдосконалення структури фінансових потоків;
- ◆ запропонована схема участі інвестиційних банків у організації проектного фінансування в ресурсовидобувних галузях;
- ◆ виявлені відмітні особливості організаційно-правових форм контрактних угод і розроблені пропозиції щодо вдосконалення фінансових умов участі іноземного капіталу в освоєнні надр;
- ◆ обґрунтована схема реструктуризації нафтогазового комплексу на основі формування вертикально інтегрованих і регіонально

- орієнтованих об'єднань та створення Західної, Східної і Південної регіональних нафтогазових фінансово-промислових компаній;
- ◆ розроблені рекомендації щодо економічного стимулювання використання екологічно чистих видів палива і зниження збитковості вироблюваної продукції;
 - ◆ визначені варіанти і напрямки мобілізації інвестицій для технічного переозброєння і реконструкції нафтопереробних підприємств;
 - ◆ розроблені рекомендації щодо вдосконалення формування і використання коштів нафтогазовидобувних підприємств, регулювання цін на паливні ресурси та вдосконалення механізму стягнення рентних платежів.

Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження визначається обґрунтованими пропозиціями щодо вдосконалення механізму фінансового забезпечення відтворювальних процесів у ресурсовидобувних галузях, вирішення проблем структурної перебудови мінерально-сировинного комплексу, подолання автономізації фінансового та реального секторів економіки, видобувних та переробних галузей.

На основі комплексного дослідження основних чинників, що визначають структуру та спрямованість фінансових потоків, обґрунтовані причини дезорієнтації інвестиційного процесу в ресурсовидобувних галузях та розроблені пропозиції щодо вдосконалення кредитної, бюджетної, податкової і цінової політики.

Впровадження запропонованої автором схеми реформування нафтогазового комплексу на базі створення регіональних нафтогазових фінансово-промислових формувань дозволяє забезпечити більш високий рівень інтеграції та концентрації фінансово-промислового капіталу і посилити адресно-інвестиційну спрямованість відтворювальних процесів у ресурсовидобувних галузях.

Запропонована автором методика розрахунку прогнозного обсягу грошової маси та висловлені пропозиції щодо регулювання цін на паливні ресурси, а також вдосконалення оподаткування нафтогазовидобувних підприємств спрямовані на забезпечення збалансованості грошового ринку та подолання платіжної кризи.

Рекомендації щодо інституціонального розвитку банківського сектора, підвищення ролі банківських формувань в організації проектного фінансування, впровадження нових форм залучення інвестицій у реальний сектор можуть бути використані при обґрунтуванні довгострокові стратегії структурного реформування економіки.

Розроблені автором пропозиції щодо вдосконалення організаційно-правових форм і фінансових умов участі іноземного капіталу в розвитку ресурсовидобувних галузей покликані сприяти підвищенню ефективності використання іноземних інвестицій у процесі структурної перебудови мінерально-сировинного комплексу.

Пропозиції та висновки, одержані в результаті дослідження, подані автором до Комітету Верховної Ради з питань фінансів і банківської діяльності та використані при підготовці законів України "Про застава", "Про лізинг", "Про бюджетну систему України". Результати дослідження включені до Комплексної програми розвитку Сумської області до 2000 року, а також знайшли своє відображення в згаданих звітах по держбюджетних та госпрозрахункових темах.

Особистий внесок дисертанта

Наукові результати, що виносяться на захист, одержані дисертантом особисто і знайшли відображення в опублікованих працях без співавторів.

Особистий внесок здобувача:

- ◆ визначені основні чинники, що обумовили деформовану структуру фінансових потоків у ресурсовидобувних галузях;
- ◆ розроблена методика розрахунку прогностичних обсягів грошової маси;
- ◆ проведений порівняльний аналіз особливостей організаційно-правових форм контрактних угод і внесені пропозиції щодо розробки і прийняття Закону України "Про концесії";
- ◆ обґрунтовані напрямки залучення інвестицій для реконструкції нафтопереробних підприємств на основі диверсифікації фінансових потоків;
- ◆ визначені форми участі інвестиційних банків у організації проєктного фінансування в ресурсовидобувних галузях;
- ◆ запропонована схема реформування нафтогазового комплексу на базі створення Західної, Східної і Південної регіональних нафтогазових фінансово-промислових компаній;
- ◆ розроблені пропозиції щодо впровадження нормативів збиткоємності продукції при використанні різних видів палива;
- ◆ запропоновані форми залучення коштів для довгострокового інвестування в ресурсовидобувні галузі на основі випуску інвестиційних облігаційних займів і сек'юритизованих цінних паперів.

Апробація результатів дисертації

Основні положення і результати проведеного дослідження були оприлюднені на 14 конференціях і семінарах. Серед них:

Міжнародна науково-практична конференція “Соціально-економічні аспекти суспільства при переході до ринку” (Суми, 1993);

Міжнародна науково-практична конференція “Соціально-економічні і політичні процеси суспільства в перехідний період” (Суми, 1995);

13-та щорічна науково-практична конференція “Актуальні проблеми економіки природокористування” (Суми, 1996);

Семінар “Фінансування малого і середнього бізнесу в Україні на умовах лізингу” (Київ, 1996);

Семінар керівників кредитних підрозділів АППБ “Аваль” (Суми, 1997);

Міжнародна науково-практична конференція “Фінанси України” (Дніпропетровськ, 1997);

Всеукраїнська науково-практична конференція “Теорія і практика приватизації та оцінки майна: трансформація світового досвіду” (Суми, 1997).

Крім того, результати дослідження доповідалися автором на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Харківського державного університету в 1990-1993 рр., Сумського державного університету в 1992-1993 рр., Сумського державного аграрного університету в 1994-1995 рр., Української академії банківської справи в 1997 р.

Публікації

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в 21 науковій праці загальним обсягом 25,3 д.а.

Структура і зміст роботи

Дисертація складається з вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Повний обсяг дисертації - 332 сторінки, в т.ч. на 104 сторінках розміщені 59 таблиць, 14 ілюстрацій, 9 додатків і список використаних джерел із 306 найменувань.

Основний зміст

У “Вступі” обґрунтована актуальність теми дисертації, окреслені мета і основні завдання дослідження, подана коротка анотація нових наукових положень, запропонованих здобувачем особисто, охарактеризовані практичне значення і зв'язок роботи з науковими програмами, наведені відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі “Природоресурсна складова як фактор формування стратегічної спрямованості соціально-економічного розвитку”

проаналізовані стан і перспективи розвитку мінерально-сировинної бази України, визначені напрямки її впливу на формування економічної безпеки і довгострокової стратегії структурного реформування економіки.

Україна володіє досить потужною сировинною базою. З розвідкою, видобутком і переробкою мінеральної сировини пов'язано 45% промислового потенціалу країни, що дає змогу одержати 23-25% національного доходу. Потенційна вартість розвіданих запасів корисних копалин України, за даними Геоінформу, оцінюється майже в 7 трлн. дол. Разом з тим створення на території країни міцного мінерально-сировинного комплексу визначається, в першу чергу, можливостями освоєння надр, що безпосередньо впливає на зниження існуючого дефіциту природної сировини та забезпечення фінансово-економічної стабілізації.

Аналіз динаміки промислового виробництва і виробництва основних енергоносіїв свідчить, що сьогодні Україна належить до групи країн з низькою ефективністю використання паливних ресурсів, хоча за рівнем їх споживання, який складає 4,4 т у.п. на людину на рік, вона знаходиться на рівні промислово розвинутих країн. За період 1990-1996 рр. падіння обсягів промислового виробництва відбувалося більш стрімкими темпами в порівнянні зі зниженням обсягів видобутку в галузях ПЕК, що позначилося на зростанні енергоємності ВВП, яка зросла майже на 42% (з 1,89 кг у.п./грн. в 1990 р. до 2,69 кг у.п./грн. в 1996 р.).

Стіяка залежність економіки України від імпорту первинних енергоносіїв надає проблемі зміцнення та розвитку власної сировинної бази особливої актуальності. Слід зазначити, що вже розвідані запаси нафти і газу дозволяють збільшити обсяги їх видобутку майже вдвічі, за рахунок чого можна зменшити щорічні обсяги імпорту енергоносіїв на суму майже 2,4 млрд. дол. Розширення обсягів видобутку таких стратегічних видів корисних копалин, як золото, мідь, молібден, та ін. (без врахування вуглеводневих) дозволить зменшити імпорт сировини на 60-70%, забезпечивши щорічну економію коштів у сумі 5-6 млрд. дол.

Результати дослідження свідчать, що хронічна нестача коштів, стійка тенденція до підвищення собівартості видобутку сировини, обумовлена погіршенням структури розвіданих запасів і гірничогеологічними особливостями родовищ, освоєння яких вимагає використання спеціальних технологій та обладнання, високий ступінь зносу устаткування негативно позначаються на перспективах розвитку ресурсовидобувних галузей. Враховуючи стан виробничої бази як видобувних галузей, так і галузей інфраструктурного забезпечення, в роботі підкреслюється необхідність кардинальної структурної реорганізації проце-

су, пов'язаного з пошуком, видобутком і переробкою корисних копалин, а також підвищенням ефективності їх використання.

Не припиняючи ролі ринкових важелів у реформуванні ресурсовидобувних галузей, звертається увага на те, що процеси їх перебудови відбувалися занадто стихійно. Це спричинило не лише деформацію спрямованості міжгалузевих фінансових потоків, але й посилило прояв тенденції автономізації ресурсовидобувних галузей від економіки в цілому. На думку автора, мала місце дія так званого "ефекту синергізму" (взаємного посилення негативних факторів): чим більшими темпами відбувалося падіння обсягів виробництва в промислових галузях у порівнянні з сировинними і чим стрімкішим було зростання цін на продукцію ресурсовидобувних галузей, тим прискоренішим був процес "автономізації" сировинних галузей від внутрішнього ринку.

Беручи до уваги високу залежність народного господарства від поставок паливних ресурсів та враховуючи їх безпосередній вплив на досягнення енергетичної і економічної безпеки та економічної стабілізації, особливо важливим є питання забезпечення ефективного контролю з боку держави за використанням національних ресурсів. Підкреслюється, що за наявності з боку держави чітко спрямованої стратегії фінансової підтримки ресурсовидобувних галузей їх розвиток може дати поштовх до початку кластерної структуризації, яка буде сприяти формуванню індустріального типу економіки. Таким чином, на думку автора, зростання обсягу видобутку паливних ресурсів повинне, в першу чергу, забезпечити потреби в сировині тих підприємств переробних галузей, які мають стійкий попит на свою продукцію на внутрішньому ринку та перспективи стабільного розвитку.

Виходячи з необхідності та важливості фінансового забезпечення реорганізації ресурсовидобувних галузей, зазначається, що інвестиційна стратегія їх розвитку повинна формуватися як складова частина загальної стратегії економічного розвитку країни і відродження її промисловості, базуючись на високому рівні узгодженості всіх складових економічної політики.

В другому розділі роботи "Особливості державної політики залучення інвестицій у ресурсовидобувні галузі" розглянуті особливості впливу держави на інвестиційні процеси в галузях паливного комплексу і, перш за все, рівень узгодженості здійснюваної цінової, бюджетної та податкової політики. В окремому підрозділі висвітлені проблеми, пов'язані зі стимулюванням залучення іноземних інвестицій.

В нинішніх умовах держава поступово відмовляється від прямого втручання в формування ринку паливних ресурсів, створюючи умови для його саморегуляції. Разом з тим проведений аналіз дозволив зробити висновок, що процес переходу до крупнооптової торгівлі паливно-

енергетичними ресурсами свідчить про появу нових специфічних особливостей у практиці ціноутворення. Так, первинні енергоресурси (нафта, газ) є своєрідним нетто-товаром, ціни на який практично не залежать від коливань цін на інші товари. В свою чергу, коливання цін на паливні ресурси значною мірою обумовлюють зміну цінової складової на продукцію інших галузей. Існує також певна залежність рівня цін практично на всі види вироблюваної в Україні продукції від рівня цін на імпортовані енергоносії. Відповідно до статистичних даних подорожчання енергоносіїв нафтогазової групи на 1% супроводжується підвищенням оптових цін у промисловості на 0,23%, а в цілому по народному господарству - на 0,22%.

Тенденція підвищення витрат, пов'язаних із видобутком вуглеводневої сировини, недосконалість механізмів стягнення рентних платежів, відмова від політики прямого дотування цін на енергоносії та перехід на світові ціни, розширення інфраструктури енергоринку і формування умов для переходу до крупнооптової торгівлі енергоресурсами - всі ці чинники безпосередньо впливають на цінову політику в ресурсовидобувних галузях. Крім того, регулювання цін на паливні ресурси не тільки суттєво впливає на зміну міжгалузевих пропорцій та спрямованість структурних зрушень, але є і важливим фактором формування бюджетної політики на сучасному етапі ринкових перетворень.

Аналіз особливостей регулювання цін на продукцію нафтогазовидобувних і вуглевидобувних підприємств за період 1994-1997 рр., тобто з початку переходу на світові ціни, дозволив зробити висновки про необхідність розв'язання цілої низки проблем на основі внесення коректив у законодавчі та нормативні документи. Це, зокрема, введення диференційованих нормативів рентних платежів, що дозволило б нафтогазовидобувним підприємствам суттєво збільшити обсяги видобутку нафти і газу та забезпечити додатковий прибуток у сумі 300-320 млн. грн.

Тенденція підвищення витрат, пов'язаних з видобутком вуглеводневої сировини, а також хронічна нестача коштів і жорстокий податковий прес обумовлюють необхідність зміни порядку фінансування підготовчих робіт, пов'язаного з віднесенням витрат на їх здійснення на собівартість продукції, та внесенням відповідних змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств". Враховуючи стан справ у нафтогазовидобувній галузі, скорочення надходжень коштів із державного бюджету для реалізації цільових програм, пов'язаних з розширенням сировинної бази, запровадження таких заходів було б дуже своєчасним.

Важливою проблемою є впровадження сезонних цін на природний газ, що дозволило б стимулювати роботи по нагнітанню газу в підземні

сховища і сприяло б створенню необхідних резервів для газозабезпечення народного господарства протягом року.

Необхідно також звернути увагу на положення, пов'язані з дією Указу Президента України від 17.06.1996 р., №433, що звільняють видобувні підприємства від рентних платежів і відрахувань на геологорозвідвальної роботи за додатково видобуті нафту і газ із родовищ, які характеризуються складними геологічними умовами. Досить згадати, що для освоєння таких родовищ і підвищення видобутку нафти залучаються кошти іноземних інвесторів. У випадку укладання угод про розподіл продукції ці питання повинні бути чітко відображені в нормативних документах у складі витрат, що підлягають відшкодуванню іноземному інвестору за рахунок компенсаційної частини видобутої нафти, оскільки це може призвести до необгрунтованого завищення одержуваних ними прибутків. На наш погляд, відповідні корективи слід також внести і в Закон України "Про амортизацію". Практика нарахування і використання амортизаційних відрахувань повинна враховувати специфіку обігу та кругообігу іноземного капіталу, в першу чергу, стосовно процедури розподілу продукції.

Як засвідчили результати проведеного аналізу, відсутність необхідної узгодженості в розрізі головних складових економічної політики призвела до того, що "ціновий детонатор", закладений в галузях, пов'язаних з виробництвом паливно-енергетичних ресурсів, викликав нищівну хвилю деформацій в економіці.

Інвестиційна криза супроводжується наростанням напруженості в бюджетній сфері, а тому заходи щодо підтримки ресурсовидобувних галузей повинні характеризуватися особливою точністю, відбірковістю та узгодженістю. Аналіз свідчить, що фінансова підтримка видобувних галузей (в першу чергу, вугільної) в умовах довгострокового спаду виробництва в переробних галузях призводить до посилення структурних диспропорцій та стимулює подальшу автономізацію сировинного сектора. Звертає на себе увагу і той факт, що основна частина бюджетних коштів, спрямованих на фінансову підтримку видобувних галузей, витрачається на вирішення короткострокових завдань. Тому з метою раціоналізації державних витратків доцільно виділяти в структурі Державного бюджету так званий бюджет розвитку.

На думку автора, бюджетний механізм фінансової підтримки ресурсовидобувних галузей, у т.ч. і галузей ПЕК, тільки в тому випадку буде спрямований на реалізацію стратегії відродження національної промисловості, коли нарощування та зміцнення власної мінерально-сировинної бази підкріплюватиметься відповідним стимулюванням попиту на продукцію ресурсовидобувних галузей підприємствами інших секторів економіки.

Слід зазначити, що обсяги коштів, які перерозподіляються через державний бюджет з метою фінансової підтримки ресурсовидобувних галузей, залежать від наповнення доходної частини бюджету, в т.ч. і за рахунок ресурсно-екологічних платежів, основна частина яких має цільовий характер використання. Але, як свідчать результати виконаного дослідження, незадовільний фінансовий стан підприємств призводить до того, що надходження коштів від ресурсно-екологічних платежів знижується і коливається в межах 50-86%. Тому активне використання ресурсно-екологічних платежів у практиці бюджетного планування з метою поповнення доходної частини бюджету вимагає більшої обережності, оскільки основна їх частина відноситься на собівартість продукції, а це несе в собі реальну інфляційну небезпеку. Так, віднесення ресурсно-екологічних платежів на собівартість продукції призвело до підвищення цін на продукцію нафтопереробки, що реалізується на внутрішньому ринку, в середньому на 30-40%. Аналіз ефективності застосування рентних платежів з метою стимулювання розвитку нафтогазовидобувної галузі свідчить, що зворотньою стороною цього процесу стало подорожчання продукції нафтогазовидобувних підприємств, яке позначилося на результатах їх економічної діяльності. Так, податковий прес "викачує" в бюджет із ціни на нафту 58%, із яких 18% складають рентні платежі, а з ціни на газ, відповідно, 60% і 17%.

Вивчення зарубіжного досвіду фінансової підтримки ресурсовидобувних галузей дозволяє виділити дві суттєві особливості:

- по-перше, звертає на себе увагу перехід до використання уніфікованих видів податків (наприклад, податку на видобуте паливо);
- по-друге, основний податковий тягар перекладається на кінцевих споживачів продукції.

Обмежені можливості для інвестування як за рахунок внутрішніх джерел, так і за рахунок коштів Державного бюджету не відповідають масштабності накреслених перетворень у ресурсовидобувних галузях. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання залучення іноземних інвестицій, підвищення питомої ваги яких у загальному обсязі капіталовкладень у економіку в нинішніх умовах стає середньостроковим орієнтиром зрушень у макроекономічній динаміці. Так, наприклад, у Росії планується довести частку іноземних інвестицій у загальному обсязі капіталовкладень до 10%. Для України, за розрахунками автора, ця частка не перевищує 5,2-5,5%.

Дослідження структури залучених в Україну іноземних інвестицій свідчить, що інвестиційний потенціал ресурсовидобувних галузей повною мірою залишається не задіяним. Головними чинниками, що стримують залучення іноземного капіталу в сировинні галузі, є:

- високий попит на кредит на міжнародних ринках капіталів, у результаті чого значно підвищується диверсифікованість вільних фінансових ресурсів;
- високий рівень конкуренції як серед підприємств ресурсовидобувних галузей, так і серед країн-експортерів корисних копалин;
- нестача ефективних проектів освоєння родовищ;
- коливання світових цін на ресурси, що визначають рівень ефективності інвестицій;
- значна питома вага державного сектора у видобувних галузях, що обумовлює високий політичний ризик;
- обмеження участі іноземних інвесторів у програмах проектного інвестування;
- недосконалість законодавчої бази та відсутність інформаційної прозорості;
- відсутність уніфікованих митних тарифів та ін.

Ефективність залучення іноземних інвестицій у видобувні галузі значною мірою залежить від вибору організаційно-правових форм участі іноземного капіталу в розробці сировинних ресурсів. У роботі наведена порівняльна характеристика основних форм контрактних угод та розкриті особливості фінансових умов, що характерні для окремих видів таких угод. У зв'язку з тим, що ефективність державного контролю за діяльністю іноземних компаній та обсяги очікуваних прибутків безпосередньо залежать від обраної форми угоди, наголос робиться на характеристиці порівняльних переваг подібних контрактів, найбільш суттєвим елементом яких є рівень оподаткування та відшкодування ризику. Оскільки вкладення в сировинні галузі, в порівнянні з іншими, є більш ризикованими і характеризуються тривалими строками окупності, іноземні інвестори намагаються отримати гарантії високих і стабільних прибутків. Завдання сторони, яка одержує інвестиції, полягає у виборі певної податкової стратегії з урахуванням як власних інтересів, так і стимулів до залучення інвестицій.

Недосконалість і нестабільність вітчизняного законодавства стримує розгортання вказаних процесів, а тому вважаємо доцільними розробку та прийняття Закону України "Про концесії". Враховуючи світовий досвід та вітчизняну специфіку розвитку ресурсовидобувних галузей, необхідно законодавчо закріпити основні елементи механізму укладення "угод про розподіл продукції" ("production sharing"). До елементів такого механізму слід віднести наявність ряду вимог, а саме:

- умови участі сторони, яка залучає інвестиції, повинні залишатися відкритими до виявлення комерційних запасів сировини;
- у випадку виявлення комерційних запасів витрати контрактора на пошуково-розвідувальні роботи, облаштування та експлуата-

цію родовищ компенсуються йому частиною видобутку, так званою компенсаційною сировиною. Частка “компенсаційної” сировини у видобутку визначається в контракті, а її розмір залежить від природних умов та рівня видобутку;

- частина видобутої сировини, що залишилася, підлягає розподілу між компанією-підрядчиком і державою-власником, а пропорції розподілу можуть змінюватися із збільшенням обсягів видобутку;
- об'єктом оподаткування є частина розподіленої сировини, що належить іноземному партнеру, а держава повинна мати можливість регулювати доходність операцій компанії-контрактора при умові зміни пропорцій розподілу видобутку сировини шляхом застосування гнучких ставок оподаткування.

У третьому розділі дисертаційної роботи “Особливості інституціонального розвитку фінансово-кредитної системи і підвищення ролі банківських формувань для забезпечення інвестиційних процесів у ресурсовидобувних галузях” досліджені перспективи інституціонального розвитку фінансово-кредитної системи та обґрунтована необхідність підвищення ролі банків у інвестиційному забезпеченні відтворювальних процесів у економіці, в т.ч. в ресурсовидобувних галузях.

Виходячи з наявності тісної причинної залежності між грошовою стабілізацією та загальноекономічною ситуацією, а також з метою з'ясування основних чинників дезорієнтації інвестиційних процесів та деформації фінансових потоків досліджені проблеми формування пропозиції грошей на макрорівні.

Вивчення механізму передачі монетарних імпульсів від фінансового сектора до реального було проведене на основі використання розгорнутого рівняння, що характеризує зміну пропозиції грошової маси:

$$\Delta M = (\Delta D + E \cdot \Delta B + \Delta L) \frac{1 + K_d}{K_d + K_r} \quad (1)$$

де ΔM - зміна пропозиції грошової маси; ΔD - зміна кількості державних облігацій, що знаходяться в розпорядженні центрального банку; ΔB - зміна обсягів валютних резервів; E - обмінний валютний курс; ΔL - зміна суми позичок, наданих банками через дисконтне вікно; K_d - коефіцієнт депонування; K_r - коефіцієнт резервування.

Аналіз найважливіших складових грошового мультиплікатора (табл. 1) дозволяє визначити такі негативні тенденції, як ріст обсягу готівки в обігу та підвищення її питомої ваги в структурі грошової бази. Звертає на себе увагу зниження рівня довіри населення до банківської

системи, що знаходить своє виявлення у загрозливому зменшенні показників депозитного зв'язування грошової маси. Так, за період 1991-1996 рр. відношення М0 до обсягу коштів на депозитах до запитання ($K_{Д1}$) підвищилося з 0,3 до 1,79. Відношення обсягу грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні домашніх господарств, до агрегата М3 дорівнювало 53,9%, але тільки 11,9% коштів населення зберігалося на строкових депозитах і 8,1% - на депозитах до запитання, що склало по відношенню до М3 6,4% і 4,3% відповідно.

Таблиця 1

Розрахунок пропозиції грошової маси на основі грошового мультиплікатора та його складових

(млн.грн., на кінець періоду)

Показники	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.
Мh	21,30	310,10	1556,00	3583,60	4909,20
в т.ч.:					
М0 (готівка)	4,80	127,70	793,10	2623,30	4040,60
R (резерви комерційних банків)	16,50	182,40	762,90	960,30	848,60
Депозити банківських установ (за винятком депозитів у іноземній валюті), (Д2)	18,20	250,70	1396,10	2710,00	3582,40
в т.ч.					
депозити до запитання (Д1)	15,80	213,60	1061,90	2041,90	2253,90
$K_{Д1}$ (М0/Д1)	0,30	0,60	0,75	1,28	1,70
$K_{Д2}$ (М0/Д2)	0,26	0,51	0,57	0,97	1,13
K_{r1} (R/Д1)	1,04	0,85	0,72	0,47	0,38
K_{r2} (R/Д2)	0,91	0,73	0,55	0,35	0,24
$m_1 = (1 + K_{Д1}) / (K_{Д1} + K_{r1})$	0,97	1,10	1,19	1,30	1,28
$m_2 = (1 + K_{Д2}) / (K_{Д2} + K_{r2})$	1,08	1,21	1,40	1,49	1,55
Мh * m₁	20,66	341,11	1851,64	4658,68	6283,78
М1 (фактич.)	21,00	342,00	1860,00	4682,00	6315,00
Мh * m₂	23,00	375,22	2178,40	5339,56	7609,26
М2 (за винятком валютних заощаджень) (фактич.)	23,00	383,00	2195,00	5269,00	7305,00

Аналізуючи динаміку показників розміщення грошової маси, слід звернути увагу на те, що стрімкий ріст коефіцієнта депонування $K_{\text{д}}$ (з 0,26 до 1,13 протягом 1992-1996 рр., тобто більше, ніж у 4,3 раза), який характеризує відношення готівки в обігу до депозитів на рахунках банків, не уповільнюється із зниженням інфляції. Можна стверджувати, що стосовно динаміки коефіцієнта депонування діє "tatchet effect" ("ефект храповика") - тенденція односторонньої зміни, в даному випадку - в бік підвищення.

Млявий розвиток депозитних складових пропозиції грошей в Україні віддзеркалює також і динаміка показника "фінансової глибини", який визначається відношенням обсягів строкових депозитів до ВВП.

У процесі виконаного аналізу обгрунтована необхідність врахування валютної складової в показниках монетарної статистики. Наведені в роботі дані свідчать, що в умовах низького мультиплікативного впливу та депозитного зв'язування грошової маси, а також значного обсягу готівки в обігу, мультиплікатор не є головним чинником, що обумовлює пропозицію грошей, тим більше, що наявність деяких факторів ускладнює контроль за його рівнем і динамікою.

У процесі дослідження автор дійшов висновку, що однією із причин диспропорцій у нарошуванні грошової маси є її надмірне стиснення в порівнянні зі зміною ВВП, що призвело до блокування відтворювальних процесів у економіці та спотворення структури фінансових потоків. Аналіз темпових співвідношень параметрів зміни ВВП і грошової маси дозволяє встановити розбалансованість показників збільшення грошової маси в порівнянні зі зміною номінального ВВП. Особливо значною ця розбіжність була в 1993-1995 рр.

На думку автора, основоположною для розрахунків прогнозованого обсягу грошової маси є стійка еластичність попиту за доходом і низька чутливість попиту на гроші відносно банківського відсотка. Це можна пояснити такими причинами:

по-перше, в ситуації платіжної кризи, зниження доходів населення та обмежених можливостей фондового ринку операційний попит на гроші для здійснення угод явно домінує над спекулятивним, сформованим під впливом зміни відсоткової ставки;

по-друге, ефект впливу відсоткових ставок частково нівелюється завдяки тому, що до показника M2 включаються строкові вклади, за якими сплачуються відсотки;

по-третє, низький коефіцієнт депозитного зв'язування грошової маси підтверджує той факт, що в нинішніх умовах при формуванні попиту на гроші переважають мотив обережності та трансакційний мотив.

Крім того, необхідно враховувати, що оскільки ВВП створюється протягом року, то його співставлення з обсягом грошової маси на кінець

року не зовсім коректне. До того ж для української економіки, особливо протягом 1992-1994 рр., було характерним значне збільшення обсягів грошової маси у другому півріччі. Для того, щоб уникнути подібних коливань, при проведенні розрахунків доцільно використовувати середньомісячні дані про обсяги M2, а не показники на кінець року.

З урахуванням викладеного вище для розрахунків прогнозованого обсягу грошової маси запропонована така формула:

$$M2 = M2_{\text{баз}} \cdot I_{\text{вВП}} \cdot \sqrt[n]{I_{\text{вВП}(n)}/I_{M2(n)}} \quad (2)$$

де $M2_{\text{баз}}$ - середньомісячні значення обсягу грошової маси M2 в базисному періоді; $I_{\text{вВП}}$ - індекс росту номінального ВВП у звітному періоді; $I_{\text{вВП}(n)}$ - загальний темп росту номінального ВВП за n років; $I_{M2(n)}$ - загальний темп росту середньомісячних значень M2 за n років.

Для забезпечення нормальних умов функціонування економіки з урахуванням прогнозованого рівня інфляції, а також з метою часткової компенсації накопиченого протягом 1992-1995 рр. дефіциту грошової маси, необхідно було в 1996 р. підтримувати середньомісячні значення M2 на рівні 9,3 млрд.грн., що майже на 24 % більше фактичного рівня 1996 р. і на 4,2 млрд.грн., або в 1,8 раза, перевищує рівень 1995 р.

В ході дослідження аналізуються особливості політики "фінансового зажиму", що застосовувалася у Великобританії та США у 80-ті роки. Обґрунтовуючи неспроможність політики "грошового дефіциту" та монетарної теорії циклу, автор дійшов висновку про необхідність впровадження теорії "реальних ділових циклів".

У роботі наведені дані, які підтверджують стійку тенденцію до зниження частини грошових коштів, спрямованих на обслуговування виробничого обороту, що є одним із проявів деформації фінансових потоків. Частина грошової маси направляється на покриття внутрішнього боргу, обслуговування тіньового обороту та участь у процесах, пов'язаних з формуванням фіктивного капіталу.

Проведений аналіз дозволяє зробити узагальнений висновок про те, що банківські формування втрачають роль фінансового посередника в передачі монетарних імпульсів від фінансового сектора до реального. Це, зокрема, знаходить свій прояв у зниженні рівня мобілізації кредитних ресурсів банківською системою в цілому: співвідношення між обсягами мобілізованих банками грошових ресурсів і ВВП за 1991-1996 рр. знизилося з 67% до 7%, тобто майже в 10 разів.

Звуження сфери ефективного вкладення капіталу в реальний сектор економіки, де можна було б забезпечити досить високу ефективність інвестування, обмежує можливість рентабельного розміщення кредитних ресурсів, обумовлюючи своєрідний "кредитний мораторій" при

формуванні банками своєї стратегії по відношенню до деяких галузей, в т.ч. пов'язаних із розвідкою та освоєнням природних ресурсів. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває проблема розробки ефективного механізму мобілізації довгострокових накопичень, який би дозволив задіяти їх у реальному секторі економіки. В ході дослідження обґрунтована необхідність участі інвестиційних банків у мобілізації коштів для розвитку ресурсовидобувних галузей, що обумовлено наступним:

- ◆ специфікою проектного фінансування в ресурсовидобувних галузях, пов'язаною з тривалими строками окупності та підвищеним ступенем ризику;
- ◆ вибором надійного каналу для проведення позичкових коштів під проектне фінансування, що базується на концесійних угодах;
- ◆ наданням консультаційних послуг при конкретизації фінансових умов концесійних угод;
- ◆ виконанням функцій фінансового агента уряду при розробці пілотних проектів і програм, здійснюваних з участю іноземного капіталу;
- ◆ забезпеченням орієнтованості інвестиційної політики на фінансові ринки окремих країн, виходячи з національних економічних інтересів;
- ◆ врахуванням можливих напрямків розміщення фінансових капіталів інвесторів, виходячи з їх зацікавленості в окремих підприємствах;
- ◆ розподілом залученого іноземного капіталу з урахуванням структурних та регіональних особливостей державної інвестиційної політики;
- ◆ масштабністю інвестицій, пов'язаних із реалізацією програм по технічному переозброєнню ресурсовидобувних галузей.

Виходячи з функціональної спрямованості інвестиційного банку, необхідно забезпечити для нього особливий порядок оподаткування, формування обов'язкових резервів, дотримання відповідних економічних нормативів та розрахунку банківських ризиків.

У роботі обґрунтовані роль і форми участі інвестиційних банків у мобілізації інвестицій для ресурсовидобувних галузей, звернута увага на можливість використання якісно нового напрямку мобілізації кредитних ресурсів на основі сек'юритизації (випуску цінних паперів під надані позички). На рис. 1 наведені можливі форми мобілізації ресурсів для інвестування в реальний сектор економіки, які можуть бути здійснені при безпосередній участі інвестиційного банку.

**Форми
довгострокового інвестування**

**Методи
мобілізації капіталу**

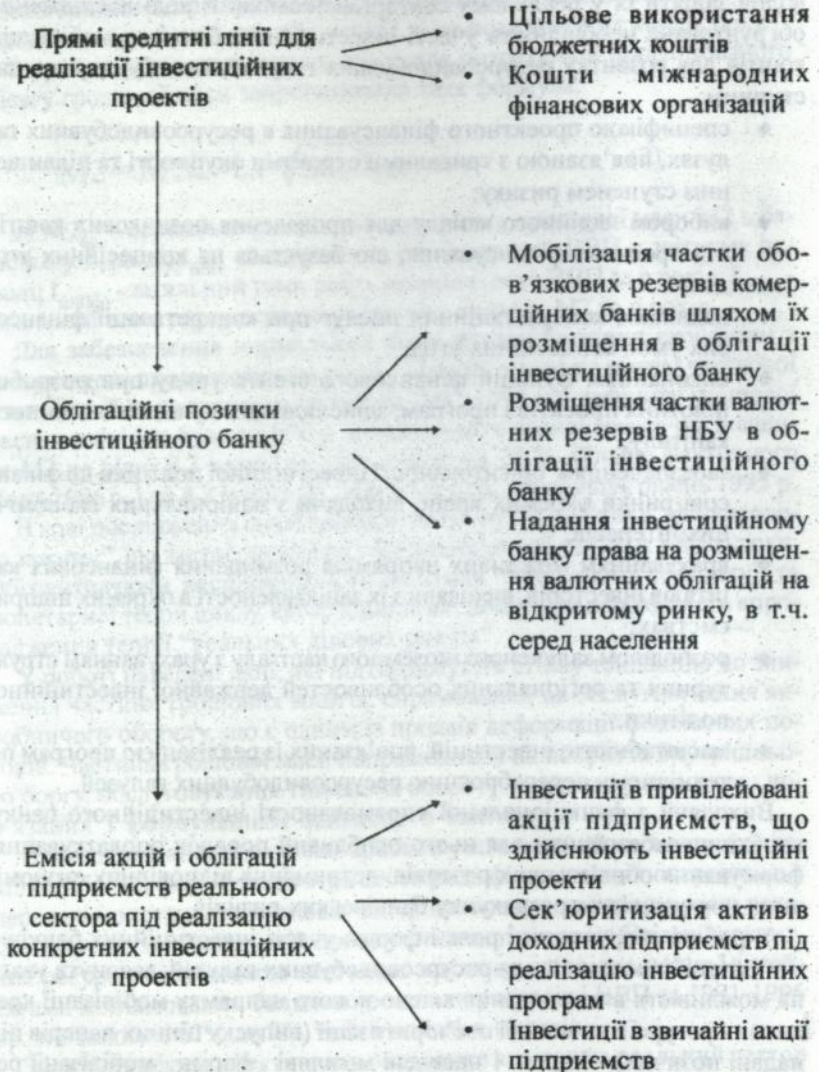


Рис. 1. Форми мобілізації фінансових ресурсів для довгострокового інвестування в реальний сектор.

В четвертому розділі роботи “Диверсифікація джерел інвестиційних ресурсів на основі вдосконалення структури фінансових потоків у нафтогазовидобувному комплексі” розглядаються можливі напрямки мобілізації коштів у галузях нафтового комплексу і, перш за все, для фінансування робіт, пов’язаних з нарощуванням обсягів видобутку нафти і газу (на прикладі НГВП “Охтирканафтогаз”).

Наведені в роботі дані свідчать про те, що для підприємства найбільш гострою є проблема пошуку коштів для впровадження нових технологій видобутку, оснащення родовищ, збільшення обсягів експлуатаційного буріння. В табл. 2 наведені результати порівняльного аналізу варіантів формування коштів для нарощування видобутку НГВП “Охтирканафтогаз” у 1998-2000 рр. Так, за I варіантом вся сума рентної плати перераховується в бюджет, а II варіант передбачає можливість використання для потреб підприємства 100% сум, одержаних у вигляді рентної плати за нафту, і 30% - за газ. Відповідно до II варіанту прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства, а також рентна плата і амортизаційні відрахування можуть бути безпосередньо використані для фінансування виробничих потреб. Наприклад, якщо в I варіанті протягом 1998-2000 рр. на фінансування буде спрямовано 360,382 млн.грн., то в другому - 495,68 млн.грн., тобто на 37,54 % більше. На наш погляд, враховуючи гостру потребу в нарощуванні обсягів власного видобутку газу, слід було б залишати в розпорядженні підприємства не 30%, а всю суму рентної плати за газ. У цьому випадку обсяг коштів, спрямованих на фінансування виробничих потреб, за нашими розрахунками, складе 530,841 млн. грн., тобто на 43,30 % більше, ніж це передбачалося за I варіантом.

Як свідчить аналіз наведених в табл. 2 даних, збільшення обсягів фінансування виробничих потреб дозволить у 1998-2000 рр. підвищити витрати на експлуатаційне буріння із 165 млн.грн. (за I варіантом) до 259,7 млн.грн., тобто майже в 1,6 раза. Відповідно обсяг проходки за порівнюваними варіантами складе 240,0 тис.м у першому і 377,5 тис.м - у другому варіантах. Враховуючи, що обсяги видобутку нафти і газу НГВП “Охтирканафтогаз” у 1998-2000 рр. мають тенденцію зниження, актуальність даної проблеми має важливе практичне значення.

Структурні перетворення в галузях, які займаються видобутком і переробкою сировини, не можуть не зачіпати таку стратегічно важливу для народногосподарського комплексу галузь як нафтопереробка, що є невід’ємною складовою частиною нафтогазового комплексу України. Разом з тим, на наш погляд, найбільш гострою проблемою цієї галузі є питання організації фінансового забезпечення здійснюваних перетворень. В ході дослідження проаналізовані можливі напрям-

**Обсяги фінансування виробничих потреб НГВП
“Охтирканафтогаз” в залежності від формування
і використання рентних платежів у 1998-2000 рр.**

(в цінах на 01.06.97, млн.грн.)

Показники	1998 р.	1999 р.	2000 р.
Виручка від реалізації продукції, виконання робіт, послуг	472,954	434,871	383,103
Рентні платежі			
I варіант:			
всього (до бюджету)	60,643	56,097	49,719
в т.ч. за			
нафту	43,108	40,577	37,955
газ	17,235	15,520	11,764
II варіант:			
всього (до бюджету)	12,065	10,864	8,235
в т.ч. за			
нафту	-	-	-
газ	12,065	10,864	8,235
рентна плата, що залишається підприємству	48,578	45,233	41,484
Чистий прибуток	130,423	117,267	103,491
Амортизаційні відрахування	26,833	26,976	27,644
Одержано на фінансування			
I варіант:	157,256	144,243	131,135
II варіант:	205,834	189,476	172,619
Використано на фінансування виробничих потреб			
всього: I варіант:	128,800	122,345	109,237
II варіант:	177,378	167,578	150,721
в т.ч.			
-експлуатаційне буріння			
обсяг капітальних вкладень			
I варіант:	55,000	55,000	55,000
II варіант:	89,005	86,663	84,039
проходка, тис.м			
I варіант:	80,000	80,000	80,000
II варіант:	129,400	126,000	122,100
- облаштування родовищ			
I варіант:	50,000	43,545	30,437
II варіант:	64,573	57,115	42,882

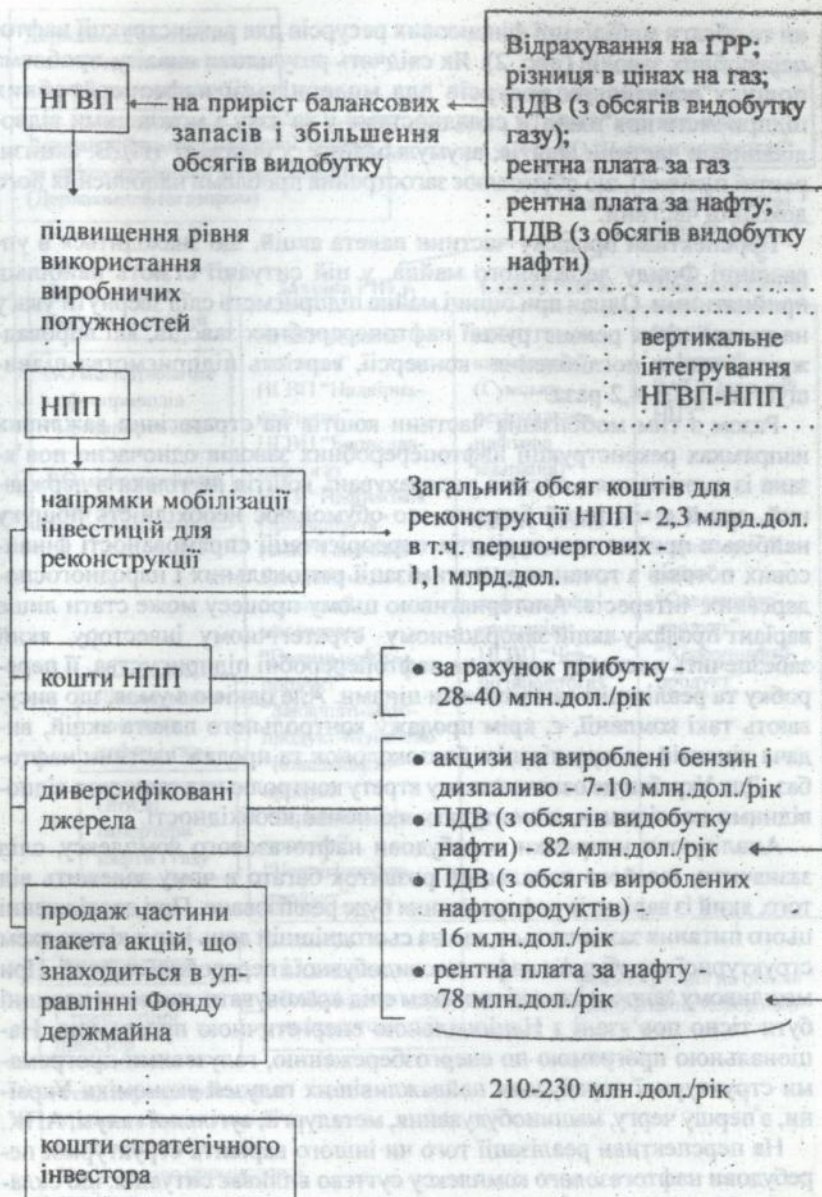


Рис. 2. Схема формування фінансових ресурсів для реконструкції нафтопереробних підприємств

ки та обсяги мобілізації фінансових ресурсів для реконструкції нафтопереробних заводів (рис. 2). Як свідчать результати аналізу, проблема пошуку додаткових ресурсів для модернізації нафтопереробних підприємств пов'язана зі складностями у зв'язку з можливими відволіканнями частини коштів, акумульованих у бюджеті (ПДВ, акцизи, рентні платежі), що обумовлює загострення проблеми наповнення його доходної частини.

Перспективи продажу частини пакета акцій, що знаходиться в управлінні Фонду державного майна, у цій ситуації стають найбільш прийнятними. Однак при оцінці майна підприємств слід звернути увагу на те, що після реконструкції нафтопереробних заводів, які впроваджують схеми поглиблення конверсії, вартість підприємства підвищується в 2,5-4,2 раза.

Разом з тим мобілізація частини коштів на стратегічно важливих напрямках реконструкції нафтопереробних заводів одночасно пов'язана із зменшенням обсягів перерахувань коштів не тільки в державний, але й в місцевий бюджет, що обумовлює необхідність пошуку найбільш прийнятних варіантів переорієнтації спрямованості фінансових потоків з точки зору оптимізації регіональних і народногосподарських інтересів. Альтернативою цьому процесу може стати лише варіант продажу акцій закордонному стратегічному інвестору, який забезпечить поставку нафти на нафтопереробні підприємства, її переробку та реалізацію за світовими цінами. Але однією з умов, що висувають такі компанії, є, крім продажу контрольного пакета акцій, видача ліцензій на організації бензоколонок та продаж частини нафтобаз. Для України це означає повну втрату контролю над галуззю з відповідними наслідками, коментувати які немає необхідності.

Аналізуючи напрямки перебудови нафтогазового комплексу, слід зазначити, що його подальший розвиток багато в чому залежить від того, який із варіантів реформування буде реалізовано. При дослідженні цього питання зазначається, що на сьогоднішній день існує кілька схем структурної перебудови нафтогазовидобувної і переробної галузей. При можливому запровадженні цих схем слід враховувати, що вони повинні бути тісно пов'язані з Національною енергетичною програмою, Національною програмою по енергозбереженню, галузевими програмами структурної перебудови найважливіших галузей економіки України, в першу чергу, машинобудування, металургії, вугільної галузі, АПК.

На перспективи реалізації того чи іншого варіанта структурної перебудови нафтогазового комплексу суттєво впливає ситуація, що склалася в Україні на ринку нафти і газу. Відсутність належного контролю з боку держави як координатора відтворювальних процесів призвело до того, що процеси розвідки, видобутку, транспортування, переробки

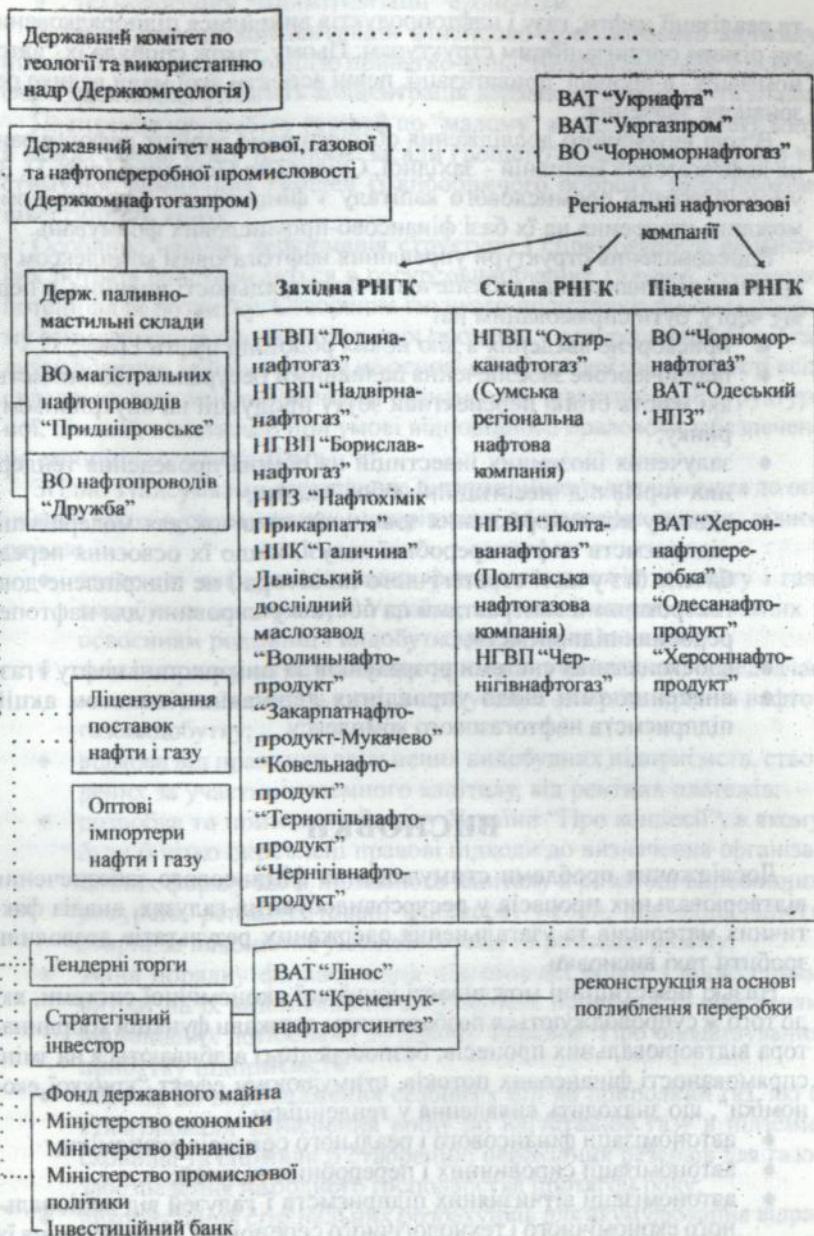


Рис. 3. Схема структурної перебудови нафтогазового комплексу

та реалізації нафти, газу і нафтопродуктів виявилися підпорядкованими різним організаційним структурам. Цьому також сприяла їх "автономізація" в процесі приватизації, певні аспекти якої мали велике резонансне значення.

В ході виконаного дослідження обгрунтовано варіант реформування нафтогазових компаній - Західної, Східної та Південної (рис. 3). За умов інтеграції промислового капіталу з фінансовим в подальшому можливе створення на їх базі фінансово-промислових формувань.

Вдосконалення структури управління нафтогазовим комплексом та організації фінансового забезпечення його діяльності повинне, в першу чергу, бути спрямованим на:

- ◆ прискорене введення в дію нових родовищ нафти і газу;
- ◆ першочергове забезпечення паливними ресурсами підприємств, які мають стійкі перспективи збуту продукції на внутрішньому ринку;
- ◆ залучення іноземних інвестицій на основі проведення тендерних торгів під інвестиційні зобов'язання;
- ◆ відмову від використання зовнішніх позичок для модернізації підприємств нафтопереробної галузі, якщо їх освоєння передбачене без участі стратегічного інвестора і не підкріплене довгостроковими контрактами на поставку сировини для нафтопереробних підприємств;
- ◆ вдосконалення системи розрахунків за використані нафту і газ;
- ◆ внесення змін щодо управління державним пакетом акцій підприємств нафтогазового комплексу.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми стимулювання фінансового забезпечення відтворювальних процесів у ресурсовидобувних галузях, аналіз фактичних матеріалів та узагальнення одержаних результатів дозволили зробити такі висновки.

Низькі інвестиційні можливості існуючої економічної системи, які до того ж супроводжуються позбавленням держави функцій координатора відтворювальних процесів, безпосередньо відбиваються на зміні спрямованості фінансових потоків, стимулюючи ефект "крихкої економіки", що знаходить виявлення у тенденціях:

- ◆ автономізації фінансового і реального секторів економіки;
- ◆ автономізації сировинних і переробних галузей;
- ◆ автономізації вітчизняних підприємств і галузей від національного економічного і технологічного середовища, перетворення їх у "анклави" світового господарства;

◆ технологічної “примітивізації” економіки.

В таких умовах концентрація фінансово-промислового капіталу підмінюється концентрацією приватно-династійного капіталу, в основі формування якого лежить концентрація державної власності та влади.

Посилення кругообігу грошей по “малому” відтворювальному колу в межах сфери обігу підриває засади грошово-фінансової системи та стимулює вимивання грошей із виробничого обороту, загострюючи інвестиційну кризу.

Особливо наочно деформація структури і спрямованості фінансових потоків спостерігається в ресурсовидобувних галузях, руйнуючи потенціал їх розвитку. Створення гнучкого поліструктурного механізму стимулювання відтворювальних процесів у ресурсовидобувних галузях повинне здійснюватися на основі обов'язкової узгодженості всіх складових економічної політики - фінансової, інвестиційної, структурної, цінової, податкової при умові відповідного правового забезпечення економічного механізму.

Згідно з підсумками виконаного дисертаційного дослідження до основних заходів, спрямованих на вирішення поставлених завдань, відносяться:

- ◆ введення диференційованих рентних платежів за нафту і газ, видобутих на території України, на основі затрат, пов'язаних з освоєнням родовищ і видобутком корисних копалин;
- ◆ зміна порядку акумулювання рентних платежів, що передбачає можливість їх подальшого інвестування для розширення нафтогазовидобутку;
- ◆ відмова від практики звільнення видобувних підприємств, створених за участю іноземного капіталу, від рентних платежів;
- ◆ розробка та прийняття Закону України “Про концесії”, в якому були б чітко окреслені правові підходи до визначення організаційних форм участі іноземного капіталу в розробці сировинних ресурсів, регламентовані фінансові умови, відповідальність сторін за виконання укладених угод та розподіл ризику;
- ◆ зміна порядку фінансування підготовчих робіт з віднесенням витрат на їх виконання на собівартість продукції та внесенням відповідних доповнень до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”;
- ◆ перехід до впровадження сезонних цін на природний газ, які б стимулювали здійснення робіт по нагнітання газу в підземні сховища та сприяли б створенню необхідних резервів для газозабезпечення народного господарства протягом року;
- ◆ використання спеціальних розрахунків для акумулювання відрахувань на геологорозвідувальні роботи з метою забезпечення

прискорення та регулярності надходжень коштів для фінансування геологічної галузі;

- ◆ відмова від формування фондів цільового призначення для підтримки ПЕК, оскільки в умовах жорсткого податкового пресу та тривалої кризи взаєморозрахунків механізм їх наповнення має низьку ефективність;
- ◆ виділення при формуванні Державного бюджету України в структурі його витратної частини бюджету поточних витрат та “бюджету розвитку” при внесенні відповідних коректив в структуру бюджетної класифікації;
- ◆ перехід до формування регіонально орієнтованих структур, що створюються у галузях нафтогазового комплексу, на основі включення до їх складу підприємств інших галузей, потенціал економічного росту та технологічних інновацій яких вищий. Підприємствам, продукція яких має стабільний ринковий попит, необхідно дозволити поставку паливних ресурсів за ціною, що зменшується на розміри ПДВ та нарахованих рентних платежів;
- ◆ враховуючи необхідність концентрації фінансового капіталу для структурних перетворень у економіці, неминучість його інтеграції з промисловим капіталом, а також з метою посилення адресно-інвестиційної спрямованості відтворювальних процесів, перейти до реформування нафтогазового комплексу на основі виділення Західної, Східної та Південної регіональних нафтогазових компаній;
- ◆ активізація участі інвестиційних банків у організації проектного фінансування в ресурсовидобувних галузях згідно з запропонованими в роботі напрямками;
- ◆ враховуючи, що загальний обсяг коштів, які можна одержати на основі використання всієї сукупності диверсифікованих джерел, недостатній для реконструкції нафтопереробних підприємств, вирішити питання про організацію тендерних торгів і продаж пакета акцій підприємств стратегічному інвестору, передбачивши, що умовою такої угоди є забезпечення довгострокових поставок сировини нафтопереробним підприємствам та наступна реалізація готових нафтопродуктів на території України за цінами, які б не перевищували світові;
- ◆ з метою стимулювання впровадження ресурсозберігаючих технологій, розширення виробництва і використання екологічно чистих видів палива перейти до застосування нормативів збитковості вироблюваної на промислових підприємствах продукції; розробити механізм сертифікації нафтопродуктів, імпортованих в Україну.

Список опубликованных работ

1. Науменкова С.В. Финансовое обеспечение воспроизводственных процессов в ресурсодобывающих отраслях. - К.: Наукова думка, 1997. - 182 с.
2. Науменкова С.В. Проблемы сбалансированности денежного рынка Украины. - К.: Наукова думка, 1997. - 55с.
3. Науменкова С.В. Особенности мобилизации инвестиционных ресурсов для структурных преобразований в экономике. - Сумы: Слобожанщина, 1997. - 38 с.
4. Науменкова С.В. Использование экологически чистых видов топлива в свеклосахарном производстве. - Сумы: Слобожанщина, 1995. - 35 с.
5. Науменкова С.В. Применение условно-пересчетных единиц в планировании рационального природопользования // Вестник Харьковского университета. - 1987. - № 301. С. 12-14.
6. Науменкова С.В. Определение эффекта программного решения задач по улучшению качественного состояния окружающей природной среды // Актуальные проблемы совершенствования управления природопользованием и охраны окружающей среды. - Черкассы: АН УССР, 1988. - С. 10-11.
7. Науменкова С.В. Интенсификация и эффективность природоохранной деятельности // Интенсификация сельскохозяйственного производства в условиях радикальной экономической реформы. - Сумы: Центральное Правление ВЭО, 1989. - С.90-92.
8. Науменкова С.В. Совершенствование экономического механизма возмещения ущерба за загрязнение окружающей среды // Механизм рыночного регулирования агропромышленного производства. - Сумы: Сумский с.-х. ин-т, 1993. - С.72-73.
9. Науменкова С.В. Реализация экономической доктрины монетаризма в политике эффективного макроэкономического регулирования // Социально-экономические аспекты общества при переходе к рынку. - Сумы: Республиканское Правление Союза экономистов Украины, 1993. - С. 14-17.
10. Науменкова С.В. Экологическое страхование в системе страховых услуг // Перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України. - Донецьк: Академія економічних наук, 1994. - С. 39-46.
11. Науменкова С.В. Является ли монетаризм панацеей в борьбе с инфляцией? // Фінансово-економічна стабілізація в агропромислово-му комплексі. - К.: Лібра, 1994. - С.17-31.
12. Науменкова С.В. Организационно-правовые вопросы регулирования рационального природопользования // Вісник Сумського дер-

- жавного університету. - Серія "Фінанси та кредит". - 1994. - №1. - С.21-25.
13. Науменкова С.В., Кулиев Н.А. Налогообложение финансовых учреждений и страховых организаций стран СНГ //Социально-экономические и политические процессы общества в переходный период. - Сумы: Сумский с.-х. ин-т, 1995. - С.119-121 (Особисто автора - 0,1 д.а.)
 14. Науменкова С.В. Экологическое страхование в системе экономического механизма обеспечения экологической безопасности //Социально-экономические и политические процессы общества в переходный период. - Сумы: Сумский с.-х. ин-т, 1995. - С.190-191.
 15. Науменкова С.В. Организационно-правовые вопросы регулирования рационального природопользования за рубежом // Проблемы развитию фінансового менеджменту. - Київ-Суми: Академія економічних наук України, 1995. - С.9-13.
 16. Науменкова С.В. Экологические платежи в системе хозяйственных расчетов предприятий АПК //Проблемы забезпечення фінансової стійкості виробництва в галузях АПК. - Суми: Сумський с.-г. ін-т, 1995. - С.21.
 17. Науменкова С.В. Основные направления государственного обеспечения инвестиционных процессов в ресурсодобывающих отраслях //Державні фінанси: перспективи розвитку. - Суми: Українська академія банківської справи, 1996. - С. 11-31.
 18. Науменкова С.В. Экологическая составляющая как фактор формирования оптимальной стратегии социально-экономического развития //Актуальные проблемы экономики природопользования. - Сумы: Сумский государственный университет, 1996. - С. 25-26.
 19. Науменкова С.В. Макроекономічні аспекти демонетизації економіки України //Вісник Української академії банківської справи. - 1996, №1. - С.3-9.
 20. Науменкова С. Нові методи забалансового фінансування в банківській справі //Банківська справа. - 1997. - №2. - С.19-22.
 21. Науменкова С. Роль банківських установ у інвестуванні розвитку економіки // Банківська справа. - 1997. - №5. -С.48-57.

Анотація

Науменкова С.В. Фінансове забезпечення відтворювальних процесів у ресурсовидобувних галузях. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.04.01 - фінанси, грошовий обіг і кредит. - Харківський державний університет, Харків, 1997.

Дисертація присвячена проблемам регулювання фінансових потоків у ресурсовидобувних галузях. У роботі обґрунтовані нові напрямки інвестиційного забезпечення структурної перебудови ресурсовидобувних галузей, фінансового стимулювання розвитку нафтогазового комплексу та залучення інвестиційних банків до участі в проектному фінансуванні, а також визначені варіанти і напрямки мобілізації коштів для технічного переозброєння і реконструкції нафтопереробних підприємств. Виявлені та проаналізовані причини деформації фінансових потоків, запропоновані методи стимулювання фінансового забезпечення відтворювальних процесів у розрізі фінансово-кредитної, бюджетно-податкової і цінової політики. Ефективність пропозицій обґрунтована теоретично та підтверджена практично. Основні результати роботи знайшли відображення в рекомендаціях і пропозиціях щодо вдосконалення фінансового забезпечення ресурсовидобувних галузей.

Ключові слова: фінансовий потік, реструктуризація, інвестиції, проектне фінансування, позабюджетні фонди, рентні платежі, сек'юритизація, диверсифікація, акціонування.

Аннотация

Науменкова С.В. Финансовое обеспечение воспроизводственных процессов в ресурсодобывающих отраслях. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.04.01 - финансы, денежное обращение и кредит. - Харьковский государственный университет, Харьков, 1997.

Диссертация посвящена проблемам регулирования финансовых потоков в ресурсодобывающих отраслях. В работе обоснованы новые направления инвестиционного обеспечения структурной перестройки ресурсодобывающих отраслей, финансового стимулирования развития нефтегазового комплекса и привлечения инвестиционных банков для участия в проектном финансировании, а также определены варианты и направления мобилизации средств для технического перевооружения и реконструкции нефтеперерабатывающих предприятий. Выявлены и проанализированы причины деформации финансовых потоков, предложены методы стимулирования финансового обеспечения воспроизводственных процессов в разрезе финансово-кредитной, бюджетно-налоговой и ценовой политики. Эффективность предложенных обоснована теоретически и подтверждена практически. Основные результаты работы нашли отражение в рекомендациях и предложениях по совершенствованию финансового обеспечения ресурсодобывающих отраслей.

432707

Ключевые слова: финансовый проектное финансирование, внебюджетные фонды, рентные платежи, секьюритизация, диверсификация, акционирование.

SUMMARY

Naymenkova S.V. The financial banking of reproduction processes in extracting industries. - Manuscript.

Thesis for a doctor's degree by speciality 08.04.01. - finances, money circulation and credit. - The Kharkov State University, Kharkov, 1997.

The dissertation is devoted to regulating flows in extracting industries. The new trends in investment backing of extracting industries restructuring, financial stimulation of oil-and-gas complex development, attraction of investment banks for the participation in project financing are proposed. The possibilities and ways of funds mobilization for the technical reequipment and reconstruction of oil processing plants have been designed.

The causes of financial flows distortion have been revealed and analyses. The stimulation method of reproduction processes financial backing regarded from the aspect of finance and credit, price, budget and tax policy have been suggested. The effectiveness of the suggestions is theoretically substantiated and practically proven. The study's main findings have been reflected in recommendations and proposals on improving the extracting industries financial backing.

Key word: financial flows, restructuring, investment, project financing, nonbudgetary funds, rental payment, securitization, diversification, joint-stock companies.